

Czarnik, Oskar Stanisław

"Zwierciadło prasy : czasopisma polskie XIX wieku o literaturze rosyjskiej", pod red. Bohdana Galstera, Janiny Kamionki-Straszakowej, Krystyny Sierockiej ; przy współudziale Anieli Piorunowej, Wrocław 1978 : [recenzja]

Kwartalnik Historii Prasy Polskiej 18/2, 130-133

1979

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

i J. Lenicy (s. 311) oraz suche wzmianki o kilku polskich twórcach. Oczywiście, jest sprawą dyskusyjną, czy nakreślony skromny polski udział w dziejach europejskiej karykatury jest wyłącznie konsekwencją nazbyt subiektywnego wyboru autora omawianej pracy.

Mimo powyższych zastrzeżeń książka G. Piltza stanowić może dla wszystkich tych, którzy interesują się szeroko rozumianą historią prasy, pozycję wartościową, wnoszącą wiele materiału poznawczego. Jej zaletą jest nienaganne przygotowanie edytorskie, dobry poziom reprodukcji, a także stosunkowo bogata baza źródłowa. Autor obok opracowań wykorzystał reprodukcje wyszukane w rocznikach czasopism satyrycznych oraz zbiory zgromadzone w bibliotekach i muzeach niemieckich.

Eugeniusz Cezary Król

Zwierciadło prasy. Czasopisma polskie XIX wieku o literaturze rosyjskiej, pod redakcją Bohdana Galstera, Janiny Kamionki-Straszakowej, Krystyny Sierockiej, przy współudziale Anieli Piorunowej, Wrocław 1978, ss. 399 + 1 nlb.

Książka *Zwierciadło prasy* stanowi swego rodzaju kontynuację wydanego w 1975 r. studium *Pisarze i krytycy. Z recepcji literatury rosyjskiej w Polsce*. Oba opracowania wyjaśniają polsko-rosyjskie związki literackie z dwóch różnych perspektyw. Książka *Pisarze i krytycy* referuje wypowiedzi polskich uczonych i publicystów na temat dorobku 16 wybitnych twórców rosyjskich — od Mikołaja Karamzina do Maksyma Gorkiego. Metoda zastosowana w *Zwierciadle prasy* wyjaśnia rolę, jaką odegrały wybrane czasopisma naukowe i społeczno-kulturalne w zaznajomieniu czytelników polskich z piśmiennictwem rosyjskim XIX i XX w. Autorzy opracowania uwzględnili dość szeroki wybór periodyków. Spośród pism wychodzących od początku stulecia do lat siedemdziesiątych XIX w. przedmiotem badań były „Rozmaitości” — dodatek literacki do „Gazety Lwowskiej”, 1817—1848, 1854—1859 (oprac. Barbara Więzik), „Tygodnik Petersburski” i „Gazeta Urzędowa Królestwa Polskiego”, 1830—1850 (Mieczysław Ingłot), „Bałamut Petersburski”, 1830—1836 (Mieczysław Ingłot), „Athenaeum” J. I. Kraszewskiego, 1841—1851 (Wanda Roszkowska-Sykałowa), „Biblioteka Warszawska”, 1841—1914 (Cecylia Gajkowska), „Rubon” i „Tekka Wileńska”, 1842—1849, 1857—1858 (Danuta Matlak-Piowowska), dwujęzyczna, polsko-rosyjska „Jutrzenka”, 1842—1843 (Bogusław Mucha), „Przegląd Poznański”, 1845—1865 (Jerzy Litwinow), „Rocznik Literacki” i „Gwiazda” petersbursko-kijowska, 1843—1846, 1849; 1846—1851 (Danuta Matlak-Piowowska), „Pamiętnik Naukowo-Literacki”, 1849—1850 (Bogusław Mucha), „Dziennik Literacki”, 1852—1870 (Dobrosława Świerczyńska).

Czasopisma polskie wychodzące od lat siedemdziesiątych XIX w. do

wybuchu I wojny światowej reprezentują również znane tytuły: „Wędrowiec”, 1863—1906 (Michał Kabata), „Przegląd Tygodniowy”, 1866—1905 (Michał Kabata), „Tygodnik Wielkopolski”, 1871—1874 (Jerzy Litwinow), „Niwa”, 1872—1905 (Maria Brykalska), „Ateneum”, 1876—1901 (Dobrosława Świerczyńska), „Prawda”, 1885—1915 (Maria Brykalska), „Kraj”, 1882—1909 (Danuta Matlak-Piwowarska), „Krytyka”, 1896—1897, 1899—1914 (Feliksa Lichodziejewska). Rozprawę zamykają dwa indeksy: osób oraz tytułów czasopism, sporządzone przez Anielę Piorunową.

Studium *Zwierciadło prasy* charakteryzuje zachowanie jednolitych zasad rejestracji oraz interpretacji zgromadzonych materiałów. Autorzy poświęcili każdemu czasopismu syntetyczny wstęp, omawiający najważniejsze mechanizmy prowadzonej polityki literackiej. Przytoczone *in extenso* fragmenty publikacji poświęconych kulturze rosyjskiej uzasadniają uogólnienia zawarte w części opisowej. Dane bibliograficzne zamieszczone w zakończeniu każdego rozdziału informują o wszystkich przekładach oraz notach, recenzjach i artykułach, jakie ukazały się na łamach badanego periodyku. Warto dodać, że podobne zasady metodologiczne zachowano w poprzedniej książce — *Pisarze i krytycy*. Dzięki temu obie publikacje tworzą przemyślaną całość.

Trudno byłoby tu przytaczać wszystkie uogólnienia, jakie wynikają z poszczególnych rozdziałów. Można jednak stwierdzić, iż *Zwierciadło prasy* wyjaśnia najważniejsze tendencje ideowe i kulturalne, jakie przed powstaniem styczniowym oraz w okresie późniejszym kształtowały stosunek redakcji polskich periodyków do literatury rosyjskiej. Zasługuje na szczególną uwagę zjawisko, iż czasopisma głoszące oficjalnie ugodę z caratem, jak np. „Tygodnik Petersburski” i „Jutrzenka”, odegrały nikłą rolę w popularyzacji kultury rosyjskiej. Przemilczały lub tylko w nieznacznym stopniu uwzględniały dorobek artystyczny wybitnych twórców XIX w., jak Puszkina, Lermontowa, Gogola, ze zrozumiałych względów pomijały Bielińskiego i Hercena. Wybory literackie wspomnianych periodyków charakteryzowała tendencja zmierzająca do izolacji społeczeństwa polskiego od tych wartości, które uznano za niebezpieczne. Zamierzenia oficjalnego słowianofilstwa świadomie usiłowały ograniczyć oddziaływanie dzieł nowatorskich pod względem ideowym i artystycznym. Istotne znaczenie miał zresztą fakt, że do dysponentów politycznych tych czasopism należeli publicyści związani z aparatem administracyjnym caratu, a nawet urzędnicy cenzury, jak Sękowski.

W przypadku takich periodyków, jak „Athenaeum” J. I. Kraszewskiego, „Biblioteka Warszawska”, „Rubon” i „Tekka Wileńska”, ostrożność w traktowaniu rosyjskiego życia kulturalnego wynikała z innych pobudek. Znaczną rolę odgrywała tu niechęć wobec romantyzmu, tzw. „literatury szalonej” („Athenaeum”), a także konserwatyzm szlachecki oraz obawa przed polską opinią publiczną, która mogłaby popularyzować

dział rosyjskich potraktować jako przejaw ugodowego stanowiska wobec caratu.

Na tle tej sytuacji znamienym zjawiskiem była polityka literacka lwowskich „Rozmaitości”, które swe przekłady i publikacje na temat twórczości beletrystycznej w Rosji włączyły do programu popularyzacji kultury narodów słowiańskich. Powyższa tendencja wiązała się z działalnością „Ziewonii” i stanowiła wyraźną opozycję wobec słowianofilstwa inspirowanego przez carat. Interesujące spostrzeżenia przynoszą też artykuły poświęcone lwowskiemu „Dziennikowi Literackiemu” oraz takim czasopismom, jak „Rocznik Literacki”, „Gwiazda” oraz „Pamiętnik Naukowo-Literacki”. Idzie tu nie tylko o przełamanie niechęci do kultury rosyjskiej, ale również o próby zaznajomienia czytelników polskich z dziełami ambitnymi i krytycznymi. Powyższe periodyki — prócz „Dziennika Literackiego” — były narażone na represje cenzury carskiej. Mimo tych utrudnień podejmowały zabiegi mające na celu uspienie czujności władz. Dzięki temu udało się zamieścić na łamach „Pamiętnika Naukowo-Literackiego” fragmenty z pism Bielińskiego.

Dalsze szkice charakteryzują główne tendencje, które kształtowały stosunek polskiej prasy do piśmiennictwa rosyjskiego po powstaniu styczniowym. Z jednej strony represje związane ze stłumieniem zrywu zbrojnego oraz nasilenie rusyfikacji w latach osiemdziesiątych ograniczały rozwój powiązań literackich między obu narodami. W tym samym jednak okresie dojrzało przeświadczenie, że postępową inteligencja rosyjska i jej kultura może być pomocna społeczeństwu polskiemu, i to zarówno ugrupowaniom wyznającym ideologię pozytywistyczną, jak i zwolennikom socjalizmu oraz walki niepodległościowej. Oddziaływały tu zresztą inne czynniki, jak np. światowe sukcesy pisarzy rosyjskich oraz pogłębianie się różnych form nieformalnych kontaktów między Polakami i Rosjanami. Przełom młodopolski w dziejach naszej literatury wpłynął korzystnie na rozwój obopólnych zainteresowań kulturalnych.

Zwierciadło prasy przedstawia zarówno periodyki unikające popularyzacji na większą skalę piśmiennictwa rosyjskiego, jak i te, które odważnie i systematycznie propagowały zbliżenie kulturalne między obu narodami oraz zamieszczały obok przekładów, not i recenzji rozprawy komparatystyczne o walorach naukowych. Szczególnie interesujący jest pod tym względem dorobek „Prawdy” A. Świętochowskiego i „Kraju” E. Piltza. Ambitny program realizowała również krakowska „Krytyka” Feldmana, akcentująca w swych wyborach beletrystycznych i publicystycznych opozycyjność wielu pisarzy rosyjskich wobec caratu.

Obie omawiane prace stanowią cenne osiągnięcia w badaniu polsko-rosyjskich związków kulturalnych. Rozdział o Dostojewskim w rozprawie *Pisarze i krytycy* oraz przegląd czasopism emigracyjnych w *Zwierciadle prasy* można by wprowadzić w następnych, rozszerzonych wydaniach i tym samym usunąć braki, o których autorzy uprzedzają lojal-

nie we wstępach do obu książek. Natomiast nasuwa się zasadnicze pytanie: czy w programie dalszych badań należałoby przyjąć te same, co w obu wspomnianych opracowaniach, założenia metodologiczne?

Wydaje się bowiem, że wyjaśnienie przebiegu recepcji literatury rosyjskiej oraz roli, jaką w tym procesie odegrały czasopisma, wymaga wprowadzenia do rozważań wyraźnych podziałów historycznych. Brak periodyzacji utrudnia syntezę i sprawia, że zgromadzone informacje stają się czasem trudno porównywalne. Idzie tu zwłaszcza o uwzględnienie tak zasadniczych cezur, jak powstanie styczniowe oraz początek lat dziewięćdziesiątych XIX w. Przyjęcie tej zasady pozwoliłoby wzbogacić dalsze opracowania szeroką syntezą, wyjaśniającą najbardziej charakterystyczne zjawiska kulturalne, jakie występowały w poszczególnych okresach. Sprawą kontrowersyjną jest też dobór pism, jakie powinny znaleźć się w programie badań. Czy należy go rozszerzyć poprzez wprowadzenie innych periodyków społeczno-kulturalnych? Czy przytaczanie fragmentów wypowiedzi krytyków, publicystów i historyków literatury byłoby nadal celowe? Wydaje się, że następna kwerenda powinna w szerszym zakresie uwzględnić obieg tekstów — zarówno wysokoartystycznych, jak i popularnych. Dlatego rodzi się postulat, by wykroczyć poza krąg czasopism elitarnych, docierających przede wszystkim do wykształconych i stosunkowo nielicznych odbiorców. Interesującym, a przecież wciąż nie zbadanym zjawiskiem pozostaje obecność literatury rosyjskiej w publikacjach prasy codziennej oraz tygodników. Podjęcie tego typu poszukiwań byłoby zamierzeniem trudnym, jednakże ograniczenie kwerendy do wybranego okresu (np. 1890—1914) oraz reprezentatywnych tytułów ułatwiłoby realizację tego typu zamierzeń. Rozszerzenie podstawy dokumentacyjnej pozwala niejednokrotnie ustalić interesujące zjawiska, jakie towarzyszyły publikacji tekstów wysokoartystycznych. Jednocześnie przedmiotem rozważań stałaby się rosyjska literatura popularna, odgrywająca doniosłą rolę w polityce literackiej polskim pism codziennych w pierwszych latach po odzyskaniu niepodległości. Weryfikacja dotychczasowych sposobów gromadzenia materiału wydaje się zatem celowa, a lektura *Zwierciadła prasy* skłania nie tylko do historycznych, ale również metodologicznych rozważań.

Oskar Stanisław Czarnik

Maria Zawalska, „*Świt*” Marii Konopnickiej, Wrocław 1978, s. 224.

Wśród wielu pism kobiecych ukazujących się w drugiej połowie XIX w. w Warszawie szczególne zainteresowanie badaczy budzi „*Świt*”, wydawany w latach 1884—1887 pierwszy organ ruchu emancypacyjnego kobiet w Królestwie Polskim, wyróżniający się postępowymi treściami